

AGUSTÍ VASSAL: DIFUSOR I BIÒGRAF DE JACINT VERDAGUER

Resum

En el marc de la recepció francesa de l'obra de Jacint Verdaguer, Agustí Vassal (Perpinyà, 1842 - ?) és considerat un dels difusors més destacats del poeta. Banquer, escriptor i militant catòlic de Perpinyà, fou admirador de Verdaguer i impulsor d'*Eucarístiques*, obra pòstuma del català, publicada a Barcelona el 1904 en edició bilingüe i traduïda pel mateix Vassal. Així mateix, com a contribució a la difusió de l'obra de Verdaguer, li devem l'autoria de la traducció francesa de *Sant Francesc*. Cal tenir present que, fins fa poc, es desconeixia qui s'ocultava darrere del pseudònim «Frère Bonaventure Tertiaire» i, per tant, en les obres on s'inventarien les traduccions del poeta català, sol atribuir-se l'autoria d'aquesta versió a «Frère Bonaventure Tertiaire», sense més detalls. Ultra això, és especialment rellevant l'aportació de Vassal al corpus biogràfic del poeta català: *Mossen Jacinto Verdaguer: Sa vie, ses œuvres, sa mort* (1913), un volum divulgatiu que conté bona part de la correspondència que Vassal intercanvià amb el poeta i que serveix de base per a aquesta semblança de Verdaguer.

Paraules clau: Jacint Verdaguer, Agustí Vassal, traducció i recepció francesa.

**Dra. Núria Camps
Casals**

Universitat de Vic
Universitat Central de
Catalunya

Abstract: *Agustí Vassal: Biographer and popularizer of Jacint Verdaguer*

In the framework of the French reception of the work by Jacint Verdaguer, Agustí Vassal (Perpignan, 1842 – ?) is considered one of the most outstanding popularizers of the poet. Banker, writer and Catholic activist from Perpignan, he admired Verdaguer and promoted the *Eucarístiques*, posthumous work by the Catalan, published in Barcelona in 1904 in bilingual edition and translated by Vassal. Likewise, as a contributor of the diffusion of the work by Verdaguer, we owe him the translation of *Sant Francesc* into French. We must note that, until recently, we did not know who was hiding behind the pseudonym “Frère Bonaventure Tertiaire” and, therefore, in the works where the translation of the Catalan poets would be inventoried, “Frère Bonaventure Tertiaire” was attributed the authorship of this version, without more details. Moreover, we must highlight Vassal's contribution to the biographical corpus of the Catalan poet: *Mossen Jacinto Verdaguer: Sa vie, ses œuvres, sa mort* (1913), a divulgative volume that contains many of the letters that Vassal exchanged with the poet and that are the basis for this biographical note of Verdaguer.

Key words: Jacint Verdaguer, Agustí Vassal, translation and French reception.

Com és ben sabut, quan ens fixem en els intercanvis entre les literatures nacionals europees, és inevitable fer referència al binomi literatura i traducció. Avui en dia, en un món digital, els límits entre llengües es desdibuixen i les fronteres es fan permeables a l'anada i vinguda de traduccions per múltiples vies, però en època de Jacint Verdaguer, a cavall entre el XIX i el XX, el procés no era tan senzill.

No cal dir que, la segona meitat del XIX i, sobretot, en els anys vuitanta i noranta, Catalunya assistí a una renaixença cultural i literària sense precedents que portà els catalans, entre els quals el poeta-capellà Verdaguer, a restituir el prestigi i l'ús social de la llengua i la literatura catalanes i retornar el català al nivell de llengua literària.

Paradoxalment, fins a finals del XIX, la literatura catalana culta, que intentava aproximar-se als models literaris europeus per modernitzar-se, fou, a la pràctica, gairebé desconeguda a Europa. En aquella època, doncs, la traducció fou l'única eina per donar visibilitat a l'obra de Verdaguer més enllà de les nostres fronteres i, a la inversa, fou l'aliat essencial per incorporar obres d'altres cultures al sistema lingüístic-literari català.

En el moment d'analitzar la difusió de l'obra verdagueriana a Europa —fins fa poc estudiada fragmentàriament—,¹ donada la quantitat de traduccions franceses, era plausible afirmar que aquestes foren la plataforma de difusió del poeta a nivell europeu. Només fins al traspàs del poeta, el 1902, es feren dotze edicions de *L'Atlàntida* al francès i es traduïren un bon nombre d'altres títols a la mateixa llengua. *L'Atlàntida*, doncs, l'obra més difosa del poeta i clau per a la consolidació del català com a llengua literària, fou la base sobre la qual se cimentà la fama i la fortuna literària de Verdaguer, li obrí les portes dels cercles literaris europeus i, a més, li donà una plaça entre grans poetes nacionals i internacionals de l'època. Era el moment clau de consolidació de la Renaixença.

Amb tot, els traductors i la recepció de Verdaguer a França no han merescut, per ara, prou atenció. Geogràficament, hem pogut identificar tres nuclis de difusió del poeta —la Catalunya del Nord, París i Occitània— i, en aquest marc, es poden caracteritzar els traductors segons quatre categories diferenciades encara que no estanques: els felibres provençals, els catalanistes rossellonesos (majoritàriament catòlics), els intel·lectuals catòlics i els hispanistes francesos.²

La recepció de Verdaguer a la Catalunya del Nord

Interessa ara fixar-se en la recepció nord-catalana del poeta, en primer lloc, i en Agustí Vassal, en segon lloc. La idiosincràsia geopolítica i sociolingüística d'aquesta zona de frontera pirinenca, la Catalunya del Nord³ —un magma, un entremig, en el qual no hi

ha una distinció precisa entre nacionalitats, cultures, llengües ni identitats—, és el que possibilita la comprensió de la dimensió històrica i cultural de les traduccions de l'obra verdagueriana. És a través de la Catalunya del Nord que es pot explicar el primer impacte de Verdaguer fora de la península Ibèrica.

Durant les darreres dècades del XIX, la Catalunya del Nord hagué de fer front al centralisme francès, que s'implantava cada vegada més en la seva societat. De fet, Verdaguer, en els seus primers viatges per terres nord-catalanes, fou espectador directe dels efectes que les polítiques centralitzadores de la capital francesa havien tingut en aquell territori. Amb tot, igual com succeí a la Catalunya del Sud, al Nord aviat es testimonià un moviment de recuperació de la llengua i la literatura.

Entre les impressions de Verdaguer en el seu primer viatge a la Presta el 1879 i la primera dècada del XX la situació canvia. La Renaixença al Rosselló s'estructurà a l'entorn de dues onades diferents. Des del punt de vista literari, la primera Renaixença nord-catalana prengué forma durant les darreres dècades del XIX amb Josep Bonafont, Albert Saisset o Justí Pepratx com a abanderats i es materialitzà en les festes literàries de Banyuls de la Marenda (1883 i 1887). Amb tot, com afirma Joan Torrent i Fàbregas,⁴ el que realment desencadenà el vertader renaixement català rossellonès fou el *Canigó* de Verdaguer.

Quant a la segona onada, es gestà entorn de la *Société Catalane* (nascuda el 1906) i s'estengué fins a principis dels anys vint amb l'esforç i l'impuls de Joan Amade, Lluís Pastre i Carles Grandó, entre altres. En aquesta segona etapa el clergat fou un dels pilars del regionalisme al Rosselló gràcies al fet que es començà a predicar i a escampar composicions literàries de caire regionalista en català. Com testimonia el literat bretó establert al Rosselló Émile Leguiel a la *Revue Catalane* el 15 de juny de 1911,⁵ es feren evidents al Rosselló certs processos de recuperació dels orígens col·lectius i de conscienciació sobre el fet nacional i de pertinença propis del corrent romàntic que s'estenia per tot Europa.

Tornant al tema que ens ocupa, el profundíssim impacte de l'obra verdagueriana en la societat nord-catalana fou tal que des de cercles catòlics i literaris rossellonesos es començà a traduir Verdaguer al francès, que continuava essent la llengua de cultura. Comença a haver-hi a partir de llavors una certa consciència que calia restituir al català un paper no subaltern, i les versions franceses de Verdaguer, així com els originals en català —amb un pes específic vital i una influència decisiva en l'evolució cultural de la Catalunya del Nord— entraren a formar part del cànon de la literatura nord-catalana en un moment en el qual els nord-catalans estaven en plena efervescència de recuperació literària i s'emmirallaven en la producció literària dels catalans del sud per recuperar el català literari en tots els seus gèneres, fixar-lo i començar a produir material nou.

Ens trobem, doncs, davant d'una incipient literatura en català en un marc geogràfic que podríem denominar perifèric o subaltern, situat en un espai de fronteres poc clares, amb els Pirineus entremig i en un entorn cultural amb un repertori molt menys ampli que literatures més consolidades, com la de la Catalunya del Sud.

L'activitat traductora adquirir, doncs, ben aviat un paper central i estratègic com a instrument de construcció del sistema lingüísticoliterari nord-català. Fou en aquest moment quan una àmplia nòmina de traductors/escriptors començaren a aparèixer, i amb ells les traduccions de Verdaguer al francès foren decisives.

La traducció verdagueriana a la Catalunya del Nord⁶

En la nòmina de traductors nord-catalans actius en vida de Verdaguer, tenen un lloc destacat Joseph Tolrà de Bordas i també Justí Pepratx —aquest darrer, amic personal del poeta i defensor a ultrança de la causa verdagueriana en l'època de crisi del poeta— que, de forma especial i al llarg dels anys, es dedicaren intensament a donar forma a la carrera literària francesa del poeta català projectant i publicant traduccions de llibres, inserint traduccions, articles i ressenyes en revistes literàries franceses nascudes de cercles intel·lectuals catòlics nord-catalans i, en el cas de Pepratx, convidant-lo a participar en festes literàries al Rosselló i exercint de mediador entre el català i els membres de la «Mantenença» llenguadociana del Felibritge per tal que Verdaguer, els nord-catalans i els occitans es poguessin trobar a les felibregades. Tolrà, així mateix, es va valer dels seus contactes per incidir, també, en l'aparició de recensions en publicacions periòdiques literàries i no literàries de París, d'abast nacional i de gran tirada.

Agustí Vassal. Apunt biobibliogràfic

En aquesta mateixa línia, Agustí Vassal (Perpinyà, 1842⁷ - ?) és considerat un dels difusors més destacats del poeta. Banquer, escriptor i militant catòlic de Perpinyà, casat amb Carolina Reig —filla d'una nissaga benestant de Portvendres—,⁸ fou admirador de Verdaguer i impulsor d'*Eucarístiques*, obra pòstuma del català, publicada a Barcelona el 1904⁹ en edició bilingüe i traduïda pel mateix Vassal. El perpinyanenc fou membre fundador de la societat cultural nord-catalana *Société d'Études Catalanes* (1906) i membre de la *Société agricole, scientifique & littéraire des Pyrénées-Orientales*.

Així mateix, com a contribució a la difusió de l'obra de Verdaguer, li devem l'autoria de la traducció francesa de *Sant Francesc*. Cal tenir present que, fins fa poc, es desconeixia qui s'ocultava darrere del pseudònim «Frère Bonaventure Tertiaire» i, per tant, en les obres on s'inventarien les traduccions del poeta català, sol atribuir-se l'autoria d'aquesta versió

a «Frère Bonaventure Tertiaire», sense més detalls. Ultra això, és especialment rellevant l'aportació de Vassal al corpus biogràfic del poeta català: *Mossen Jacinto Verdaguer. Sa vie, ses œuvres, sa mort* (1913),¹⁰ un volum divulgatiu que conté bona part de la correspondència que Vassal intercanvià amb el poeta i que serveix de base per a aquesta semblança de Verdaguer.

a) *Eucaristiques*

En referència a la traducció d'*Eucaristiques* per part de Vassal, és el mateix torsimany qui relata l'intercanvi epistolar amb Verdaguer, primer en un article a la revista *L'Âme Française* l'octubre de 1902 (núm. 10), escrit amb tota probabilitat arran de la mort del poeta, i, posteriorment, transformat en la «Gènesi de les *Eucaristiques*»¹¹ —la traducció i ampliació de l'article de 1902. En aquests textos es troben, transcrits, un bon nombre de cartes —algunes incompletes— que Verdaguer envià al nord-català entre el gener de 1897 i el gener de 1901 amb motiu de la gestació d'*Eucaristiques*, nascuda de la petició de Vassal a Verdaguer el desembre de 1886 per tal que escrivís alguna composició sobre la llegenda de les Santes Hòsties de Pesillà de la Ribera.¹² Sembla que, pel que explica el nord-català, «un Evêque illustre» ja hi havia dedicat una composició, però no li semblà suficient. Verdaguer acollí la petició i poc després envià el poema «Lo Sol de Pesillà» a Vassal, per intermediació de Juli Delpont, un altre dels seus traductors nord-catalans, que era a Barcelona. Era la primera llavor del que seria l'obra pòstuma *Eucaristiques*, publicada, com dèiem, el 1904.

En una missiva del 12 de gener de 1897 (EJV, vol. x, carta 1258), Verdaguer explicava a Vassal que:

[...] los quatre versos ab que respongui a vostra honrosa invitació me sortiren d'un raig lo dia de Nadal y son los unichs que he escrits fa molt temps. [...] Un de mos somnis es escriure un llibret sobre'l misteri de la Eucaristia.

Tenint en compte aquest desig de Verdaguer que —atribolat com estava pels conflictes amb el marquès de Comillas, el seu protector, i el bisbe de Vic— no havia escrit des de feia temps, Vassal no dubtà a animar-lo a escriure sobre l'Eucaristia en una carta no datada que reproduceix en el citat article de *L'Âme Française* d'octubre de 1902.

Mentre es gestava el projecte, Justí Pepratx traduí en forma d'opuscle «Lo Sol de Pesillà» publicat per Latrobe a Perpinyà sota el títol *Hommage aux Saintes Hosties de Pézilla*.

L'abril de 1897 (EJV, vol. x, carta 1271) Vassal en féu a mans uns quants exemplars per via postal al poeta i el setembre, en la mateixa línia, Vassal presentà una comunicació sobre el misteri de les Santes Hòsties de Pesillà¹³ en el Desè Congrés Eucarístic Internacional celebrat el 1897 a Paray-le-Monial, tal com es pot constatar en el volum d'actes, on va incloure la traducció de Pepratx de «Lo Sol de Pesillà».¹⁴

A finals d'abril de 1898, Verdaguer (EJV, vol. x, carta 1338) rebé una nova missiva de Vassal, el qual li comunicava que, per Juli Delpont, havia sabut que el poeta estava ja decidit a emprendre una obra sobre l'Eucaristia. Vassal, després de parlar amb Pepratx — que ja havia enviat al poeta llibres de temàtica eucarística—, li féu algunes recomanacions bibliogràfiques sobre el tema i li donà notícia de la seva participació en el suara citat Congrés Eucarístic de Paray-le-Monial. Sigui com sigui, quatre mesos després, l'agost de 1898, (EJV, vol. x, carta 1350) Verdaguer contactà amb Vassal, com ho faria en altres ocasions, per demanar-li encara alguns llibres que li podrien servir per inspirar-se o informar-se.

Just un mes després, el setembre de 1898 (EJV, vol. x, carta 1353), sabem per una carta de Verdaguer a Vassal que el poeta començava a treballar en el projecte eucarístic que, finalment, estaria conformat per un conjunt de petits poemes. El desembre d'aquell any coincidiren tots dos a Perpinyà (EJV, vol. x, carta 1361), on Verdaguer digué missa amb motiu de la inauguració de la capella de Jesús Infant i visità les Santes Hòsties de Pesillà.¹⁵

L'últim dia de 1898 (EJV, vol. x, carta 1362) Verdaguer envià ja a Vassal algunes estrofes d'un dels seus poemes eucarístics, però no fou fins al juliol de 1899 (EJV, vol. xi, carta 1386) que el català comunicà a Vassal la voluntat d'acabar els seus poemes sobre el «Santíssim Sagrament». Amb la mateixa carta Verdaguer remeté a Vassal el poemeta «Miracle dels peixets».¹⁶

Amb tot, l'obra no avançava, i el desembre de 1899 (EJV, vol. xi, carta 1395) el poeta reconeixia que, tot i haver poetitzat un parell de miracles, «no he tingut pas cap inspiració». Igualment, l'agost de 1900 (EJV, vol. xi, carta 1417) Verdaguer afirmava «So vell, estich en una mar de tribulacions que no m dexan pensar ni escriure y menos cantar [...] Tantes y tant crues tempestes m'han xafades totes les flors del meu hort y m'han dexat sense un brot de poesia.»¹⁷ No fou, doncs, fins a la darrereria de 1900 (EJV, vol. xi, carta 1429) que Verdaguer enllestí els poemes eucarístics, que es plantejà de complementar amb una biografia de sant Pasqual Bailón i que, finalment, aconsellat per Vassal (EJV, vol. xi, carta 1436) es publicarien en un sol volum.

Vassal i Verdaguer es veieren per darrera vegada a Perpinyà, durant el funeral de Justí Pepratx el desembre de 1901, moment en el qual el poeta confià el manuscrit de les *Eucarístiques* al mateix Vassal i a Juli Delpont. Mort el català, Vassal descrivia aquests

poemes verdaguerians, no publicats en el moment de donar l'article de *L'Âme Française*, com a «une poésie plus qu'humaine, ce sont des chants et des enchantements célestes comme les Séraphins doivent entendre là-haut» i donava alguns fragments dels quals oferia una traducció abreujada en prosa. L'edició d'*Eucaristiques* veié la llum a Barcelona un any i mig després. En la portada interior figura el títol *Eucaristiques. Obra póstuma de Jacinto Verdaguer. Publicades segons desitj del autor y traduhides al francés per Agustí Vassal*. El volum, de LXII + 352 pàgines, contenia una carta del bisbe Juli Carsalade du Pont, un article extens de Vassal («Gènesi de les *Eucaristiques*») i un prefaci de Pere Palau González de Quijano.¹⁸ Les versions catalana i francesa dels poemes es donen acarades. Per ara, però, poc sabem del destí del manuscrit de l'obra, que resta perdut i és, encara, una de les principals línies d'investigació dels estudiosos de Verdaguer.

b) *Sant Francesc / Caritat*¹⁹

Com comentàvem, com a contribució a la difusió de l'obra de Verdaguer, devem a Vassal l'autoria de la traducció francesa en vers de *Sant Francesc*. Fins fa poc, es desconeixia qui s'ocultava darrere del pseudònim «Frère Bonaventure Tertiaire» i, per tant, en les obres on s'inventarien les traduccions del poeta català,²⁰ sol atribuir-se l'autoria de la versió a «Frère Bonaventure Tertiaire», sense més detalls.

Sigui com vulgui, si s'analitza minuciosament la traducció més enllà de la portada, cal atribuir aquesta versió —amb poc marge de dubte— a Vassal, que probablement optà per aquest pseudònim en honor a sant Bonaventura, destacat teòleg i místic franciscà.²¹ Mai fins ara la traducció de *Sant Francesc* no s'havia atribuït al perpinyanès. L'únic esment a l'autoria real el trobem a l'article «Agustin Vassal et les dernières œuvres de Verdaguer» de l'Abbé Bonafont —felibre— que es publicà a la *Revue Catalane* de 15 de març de 1917.²²

Sant Francesc, traduït en vers, s'enceta amb la petició de censura eclesiàstica (6 de febrer de 1905), adreçada per Vassal al bisbe d'Elna-Perpinyà —Carsalade du Pont— en la qual el traductor justifica la versió francesa per «glorifier le génie catalan». Just després segueix l'*imprimatur* —datat dos dies després i signat pel bisbe Carsalade— en el qual aquest posa en valor la traducció de Verdaguer, traspasat feia tres anys. El bisbe Carsalade el descriu com a «notre saint et regretté ami» i tramet al traductor el seu desig que la versió pugui «faire aimer d'avantage notre cher et grand poète!».

Just abans de la traducció, figura una dedicatòria de Frère Bonaventure [Vassal] al caputxí Exuperi de Prats de Molló, en aquell moment ex-provincial, ex-procurador general de l'Orde dels Frares Menors Caputxins i responsable de la publicació seriada *Une Conférence*

par Mois, que publicà la traducció en forma de suplement.²³ Bonaventure [Vassal], en la dedicatòria, lloava el poeta i el posava a l'alçada de poetes franciscanistes, tals com Lope de Vega o Jacopone da Todi.

El volum, de 96 pàgines i imprès i publicat per Casterman l'any 1905,²⁴ es clou amb la signatura de Vassal: «Agustin Vassal, Chevalier de Saint Grégoire le Grand. Traduxit. 17 septembre 1904. En la fête de l'Impression des stigmates de Saint François.» No hi ha, doncs, dubte possible que el tal «Fra Bonaventure» era un pseudònim de Vassal.

c) Altres traduccions

Vassal, a més de la comunicació ja citada a Paray-le-Monial, encara en presentà dues més en el Congrès Marial de Friburg (Suïssa) celebrat del 18 al 21 d'agost de 1902: «La Vierge Marie d'après le Dante» i «La Vierge Marie d'après Verdaguer». Ambdós textos es publicaren en forma d'opuscle²⁵ l'any 1903 a l'Imprimerie C. Migault et Cie. de Blois. En l'apartat dedicat a Verdaguer (p. 15-23), es pot llegir un mínim esbós biogràfic del poeta datat de juliol de 1902 que posa especial atenció en l'obra mariana del català: *Montserrat* [sic.], *Roser de tot l'any* i *Flors de Maria*. Per exemplificar el tractament que dona Verdaguer a la Verge Maria en la seva obra, Vassal es val de diversos poemes de *Roser de tot l'any* —«Vigília de l'Assumpció de nostra Senyora» i «La Coronació de Maria»— i *Montserrat: llegendari, cançons, odes* —«A la Verge de Montserrat»— que presenta acarant la versió original amb la seva corresponent traducció francesa en vers, d'altra banda força ajustada.

Vassal, biògraf de Verdaguer

És especialment rellevant, així mateix, l'aportació de Vassal al corpus biogràfic del poeta: *Mossen Jacinto Verdaguer. Sa vie, ses oeuvres, sa mort*, un volum força divulgatiu que conté bona part de la correspondència que Verdaguer intercanvià amb Vassal. Del llibre se'n feren dues edicions, una el 1903 —de 61 pàgines i publicada per Latrobe a Perpinyà— i l'altra el 1913 —de 131 pàgines i publicada per Barrière, també a Perpinyà. La segona edició, que és la que es pot consultar a la Biblioteca de Catalunya i que, d'altra banda, és la més completa, conté un text de 1903 en el qual es commemora l'aniversari de la defunció de poeta, un esbós biobibliogràfic que, com el títol del volum indica, està dividit en tres apartats «Sa vie», «Ses oeuvres», «Sa mort», una ressenya sobre la «Genèse des Eucharistiques», la transcripció de la correspondència intercanviada amb Verdaguer, el poema «Les Barres de Sanch» [sic] en català i traduït en francès per Juli Delpont i, per últim, un apèndix a llaor del poeta català. En tot moment, Vassal,

que coneix sobradament la bibliografia sobre Verdaguer existent a l'època, se serveix tant d'estudis i biografies sobre el poeta, com de les traduccions al francès, com dels paratextos que acompanyaven aquestes versions. Deixem per a altres estudis la revisió exhaustiva del volum.

Conclusió

Per acabar, només volem recollir algunes de les idees exposades en aquest text. Es fa evident, d'una banda, que traductors nord-catalans de Verdaguer compartien un fort ideal patriòtic. Treballaven per una Catalunya del Nord literàriament i socialment catalana, allunyada de la forta influència centralitzadora de París. En altres paraules, cercaven, amb l'emmiration amb la Catalunya del Sud, una recuperació nacional de fortes bases que, finalment, no es materialitzà. La seva ferma adhesió al catalanisme literari era una mostra clara, doncs, del creixent regionalisme nord-català a cavall entre el XIX i el XX i, per extensió, del fort component ideològic subjacent a la traducció i difusió de Verdaguer. En poques paraules, la importància de l'estudi dels intercanvis literaris entre una i altra banda dels Pirineus rau en la situació anormal que ha viscut la història de la literatura catalana ja que, com assevera Josep Ballester en *L'educació literària*: «Cal tenir en compte que la nostra història literària no ha pogut justificar la seua existència com qualsevol literatura normalitzada, és a dir, com una literatura nacional establerta acadèmicament i políticament, amb uns valors i una imatge generalment reconeguts.»²⁶

Bibliografia

BALLESTER, Josep (2007). *L'educació literària*. València: Servei de Publicacions de la Universitat de València.

BOHIGAS, Pere (1946). *Primer centenario del nacimiento de Jacinto Verdaguer (1845-1945). Catálogo de la Exposición Conmemorativa (3-28 de mayo de 1945)*. Barcelona: Diputación Provincial de Barcelona. Biblioteca Central.

CAMPS CASALS, Núria (2013). *La recepció de Verdaguer a França: traductors i traduccions*. Tesi dirigida per Ramon Pinyol. Tesi doctoral inèdita. Universitat de Vic, Facultat d'Educació, Traducció i Ciències Humanes.

DIVERSOS AUTORS (1898). *Dixième congrès Eucharistique International: Tenu à Paray-le-Monial du 20 au 24 septembre 1897*. Autun: Imprimerie Dejussieu.

- DIVERSOS AUTORS. *Epistolari de Jacint Verdaguer*. Barcelona: Barcino, 1959-1984, vols. I-XI.
- GODAYOL, Pilar (2000). *Espais de frontera. Gènere i traducció*. Vic: Eumo.
- JORBA, Manuel, *et al.* (1995). *Jacint Verdaguer: (1845-1995): 150 aniversari*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, Departament de Cultura, Institució de les Lletres Catalanes.
- TORRENT I FÀBREGAS, Joan (1992). «Canigó i el desvetllament de la consciència catalana al Rosselló». *Anuari Verdaguer* 1992, p. 191-203.
- VASSAL, Agustí (1903). *La Vierge Marie d'après le Dante et d'après Verdaguer*. Blois: Imprimerie C. Migault et Cie..
- (1913). *Mossen Jacinto Verdaguer. Sa vie, ses œuvres, sa mort*. Perpinyà: Impr. de Barrière.
- VERDAGUER, Jacint (1904). *Eucarístiques*. Barcelona: L'Avenç, p. XIV-XXIX.
- (1964). *Obres completes; pròleg de Marià Manent; epíleg de Joan Bonet i Baltà; bibliografia general de Lluís Guarner*. Barcelona: Ariel.
- (1905). *Saint François... Charité. Traduit du catalan par Frère Bonaventure Tertiaire*. Tournai: Casterman.

Notes

- 1 Núria CAMPS CASALS (2013), *La recepció de Verdaguer a França: traductors i traduccions*. Tesis doctoral inèdita, dirigida per Ramon Pinyol. Universitat de Vic, Facultat d'Educació, Traducció i Ciències Humanes.
- 2 En altres paraules, per entendre la notable divulgació de Verdaguer a França cal tenir present que aquest procés tenia un caràcter descentralitzat que s'articulava a partir de tres nodes geogràfics i quatre nodes culturals i/o ideològics que s'entrellaçaven i que donaren lloc a la infinitat de vincles i cruïlles que facilitaren la difusió del poeta a França i, per extensió, a tot Europa.
- 3 Vegeu la reflexió sobre el concepte «espai de frontera» a Pilar GODAYOL (2000), *Espais de frontera. Gènere i traducció*, Vic: Eumo.
- 4 Joan TORRENT I FÀBREGAS (1992), «Canigó i el desvetllament de la consciència catalana al Rosselló», *Anuari Verdaguer* 1992, p. 191-203.
- 5 Émile LEGUIEL (1911), «Lisons du Catalan», *Revue Catalane*, 15 (15 de juny).
- 6 Vegeu el text de la nota 1 per a una descripció detallada de la nòmina de traduccions i traductors nord-catalans de Verdaguer.
- 7 Gràcies al professor Andreu Balent, amb qui vam coincidir durant el IX Col·loqui Internacional d'Estudis Transpirinencs. *Contraban d'idees. Contagi, innovació i dissidència a través del Pirineu*, els dies 2, 3 i 4 d'octubre de 2015 a Canillo, sabem del cert que l'any de naixement de Vassal és el 1842. Tot i que en la literatura existent s'apunta com

a data del natalici del traductor el 1860, sembla que aquesta data correspon al naixement d'un homònim. Segons apunta Balent —que extreu la informació d'aquest altre Agustí Vassal d'un dossier de l'Arxiu Nacional, fons *Légion d'Honneur* (LH/2676/51 Dossier VASSAL Augustin)—, l'homònim nasqué a Valhauqués (Erau) el 8 de juny de 1860 i hi morí el 27 d'abril de 1935.

- 8 Balent també ens apunta que Carles, fill d'Agustí Vassal, nascut el 1878, fou un reputat historiador i estudiós conegut com a Charles Vassal-Reig. Vassal-Reig també publicà, seguint l'estela del pare, algunes reflexions sobre l'impacte Verdaguer al Rosselló: «Verdaguer et le Roussillon. Souvenirs du trentenaire 1904-1934», Perpinyà, *Bulletin de la Société agricole, scientifique et littéraire des Pyrénées-Orientales*, volum LVIII, p. 107-134. Segurament feia referència als 30 anys de la publicació d'*Eucaristiques*.
- 9 Barcelona, Tipografia de L'Avenç, 1904.
- 10 Perpinyà: Impr. de Barrière, 1913. Curiosament, aquest volum es pot consultar complet i digitalitzat a la pàgina *Gallica* de la BnF.
- 11 A: Jacint VERDAGUER (1904), *Eucaristiques*, Barcelona, L'Avenç, p. XIV-XXIX.
- 12 Es tracta de la preservació, considerada miraculosa, de cinc hòsties durant la Revolució Francesa.
- 13 Vegeu la nota anterior.
- 14 DIVERSOS AUTORS (1898), *Dixième congrès Eucharistique International: Tenu à Paray-le-Monial du 20 au 24 septembre 1897*, Autun, Imprimerie Dejussieu, p. 405-407.
- 15 Juntament amb mossèn Pepratx, nebot de Justí Pepratx, i de mossèn Isart, rector del petit seminari de Sant Lluís (vegeu EJV, vol. x, carta 1362, n. 1).
- 16 Aquest poemeta, sobre un miracle a Alboraia (València), fou inclòs a *Eucaristiques*. Vegeu EJV, vol. XI, carta 1386, n. 5.
- 17 Tot i que el poeta estava en plena creació de *Flors de Maria*, que sortiria l'abril de 1902, ja responia a Vassal algunes preguntes sobre el preu que podria costar una edició d'*Eucaristiques*.
- 18 (Puerto Rico, 1853 – Barcelona, 1928) Fou un poeta nascut a Puerto Rico de pares catalans, autor d'una versió espanyola inèdita de les *Eucaristiques*, conservada a la Biblioteca de Montserrat com a manuscrit 1276.
- 19 *Saint François... Charité. Traduit du catalan par Frère Bonaventure Tertiaire*, Tournai, Casterman, 1905.
- 20 Veg. Pere BOHIGAS (1946), *Primer centenario del nacimiento de Jacinto Verdaguer (1845-1945)*. *Catálogo de la Exposición Conmemorativa (3-28 de mayo de 1945)*, Barcelona, Diputación Provincial de Barcelona, Biblioteca Central. Manuel JORBA, et al. (1995), *Jacint Verdaguer: (1845-1995): 150 aniversari*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, Departament de Cultura, Institució de les Lletres Catalanes. Jacint VERDAGUER (1964), *Obres completes; pròleg de Marià Manent; epíleg de Joan Bonet i Baltà; bibliografia general de Lluís Guarnier*, Barcelona, Ariel.
- 21 Verdaguer dedicà el llibre «Als Terciaris del Patriarca Sant Francesc. Lo derrer y més inútil de sos germans. Jacinto Verdaguer, Pvre.». L'obra sortí el 3 d'octubre de 1895 en ple apogeu del «Cas Verdaguer», en què es qüestionava l'equilibri mental del poeta. L'adjectiu «Tertiaire» —«terciari» o «tercerol», en català— ens indica que el traductor pertanyia al Tercer Orde de Sant Francesc o Orde Franciscà Seglar, fundat pel mateix sant per tal que els laics poguessin participar dels ideals franciscans.
- 22 En aquest text Bonafont es preguntava: «Quelles raisons peuvent-elles avoir déterminé M. Vassal à nous donner en prose [sic] [Recordem que es tracta de versions en vers] les Eucharistiques et Saint François?»
- 23 Cal tenir present que Exuperi de Prats de Molló, en la carta de 25 de setembre de 1895 (EJV, vol. IX, carta 1133) parla de la possibilitat de girar al francès alguns poemes de *Sant Francesc*.
- 24 Recordem que Casterman —editor d'origen belga establert a Tournai, que entrà al mercat francès el 1857— es dedicà durant el s. XIX a la publicació d'obres religioses.
- 25 *La Vierge Marie d'après le Dante et d'après Verdaguer*, Blois, Imprimerie C. Migault et Cie., 1903.
- 26 *L'educació literària*, València, Servei de Publicacions de la Universitat de València, 2007, p. 66.